

Кошембар Л. О.,

аспірантка Університету економіки та права "КРОК"

МЕТОДИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

Понад два століття тому видатний класик економічної теорії А. Сміт¹ стверджував, що суспільний добробут формується внаслідок прагнення кожного індивіда до особистої вигоди. Адже ці індивіди, утворюючи власне багатство, врешті-решт сприяють загальному збагаченню держави, зміцненню її національного господарства, поліпшенню життя суспільства. Часи змінилися, а твердження А. Сміта залишилося актуальним – фінансово стійкі й ефективні господарники є основою міцної економіки країни. Тому сприяння їх становленню є основним завданням економічної політики, особливо у період формування ринкової системи господарювання та входження України у міжнародне економічне співтовариство. Виконання цього завдання орієнтує державу на створення таких умов господарювання, які забезпечуватимуть розвиток підприємництва, пожвавлення інвестиційних процесів, ефективне використання ресурсів, підвищення прибутковості підприємств та доходів населення. Серед важелів економічної політики, за допомогою яких стає можливою реалізація зазначеного завдання, важливе місце посідає система оподаткування.

Хоча за останні 17 років в Україні проведено велику роботу з розбудови та вдосконалення податкової системи, вона й досі не повною мірою виконує дві властиві їй функції – фискальну і регулюючу. Це проявляється, з одного боку, у нестачі державних доходів, а з другого, – у недостатньому рівні підприємницької та інвестиційної активності в економіці, незадовільних умовах і результатах діяльності підприємств. Тому актуальним залишається формування такої системи оподаткування, яка б забезпечувала достатній рівень державних доходів та сприяла розвитку підприємництва і зміцненню фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання.

У науковій літературі з проблем реформування податкової системи докладно розглядаються питання оцінювання впливу податків на соціально-економічні процеси в державі. Так, вивчаючи макроекономічні ефекти оподаткування, А. Соколовська наводить методичні підходи до кількісного вимірювання податкового тягаря², Н. Фролова розкриває сутність та порядок визначення податкового коефіцієнта³. Ю. Іванов зі співавторами пропонує використання інтегрованого показника на основі багатофакторних регресійної й динамічної моделей для оцінювання впливу оподаткуван-

¹Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 957 с.

²Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 7.

³Фролова Н. Оподаткування доходів від праці та від капіталу в Україні / Н. Фролова // Економіка України. – 2006. – № 12. – С. 21.

ня на розвиток економіки регіону⁴. За результатами вивчення й узагальнення досвіду країн Європейського Союзу Т. Вовк зі співавторами виокремлює показники оцінювання податкової дискримінації на підставі тестів “приватного інвестора” або “ринкового кредитора”, а також діагонального та асиметричного тестів порівняння умов реалізації вітчизняних та імпортованих товарів⁵. Значну увагу науковці приділяють аналізу нерівномірності розподілу податкових зобов’язань між платниками податків, порушенню принципу рівності перед законом, оцінюванню структури податкової системи⁶. У численних публікаціях розкриваються підходи до оцінювання впливу окремих податків на процеси виробництва, споживання, нагромадження капіталу. Так, В. Опарін та А. Іванченко наводять методи оцінювання податкового навантаження щодо сплати акцизних зборів, його розподілу між споживачами, взаємозв’язку з еластичністю попиту, цінами тощо⁷. І. Луніна та Н. Фролова пропонують засади оцінювання ефективності обкладання податком на додану вартість⁸, А. Скрипник та Т. Паянок – його фіскальної ефективності та можливі варіанти трансформації⁹. І. Чугунов та А. Ігнатенко описують підходи до оцінювання регулюючої спроможності податку з доходів фізичних осіб на підставі факторного аналізу взаємозв’язку фонду оплати праці, ВВП і податкової ставки¹⁰. Щодо визначення впливу податків на фінансовий стан і результати діяльності підприємств, то широкого розповсюдження набув аналіз за допомогою кривої Лаффера¹¹, а також

⁴ *Іванов Ю. Б.*, Оцінка рівня розвитку оподаткування та його взаємозв’язок з рівнем соціально-економічного розвитку регіону / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, К. В. Давискиба // *Фінанси України*. – 2005. – № 12. – С. 34–46.

⁵ *Вовк Т.*, Податкові аспекти права СОТ та *acquis* ЄС. Орієнтири податкової реформи в Україні / Т. Вовк, О. Водяник, І. Коноваленко / Центр європейського та порівняльного права / С. Шевчук (заг. наук. ред.). – Х. : Консум, 2004. – 950 с.

⁶ *Лютий І.* Концепція реформування податкової системи України та конкурентоспроможність національної економіки / І. Лютий, В. Тропіна // *Економіка України*. – 2007. – № 8. – С. 19–27; *Крисоватий А. І.* Податкова система : навч. посіб. / А. І. Крисоватий, О. М. Десятник. – Т. : Карт-бланш, 2004. – С. 40.

⁷ *Опарін В. М., Іванченко А. В.* Аналіз переміщення тягаря акцизів в умовах податкової системи України / В. М. Опарін, А. В. Іванченко // *Фінанси України*. – 2007. – № 4. – С. 77–87.

⁸ *Луніна І. О.* Ефективність оподаткування споживання в Україні / І. О. Луніна, Н. Б. Фролова // *Фінанси України*. – 2007. – № 1. – С. 17–27.

⁹ *Скрипник А.* Фіскальна ефективність та можливі шляхи реформування ПДВ в Україні / А. Скрипник, Т. Паянок // *Економіка України*. – 2008. – № 4. – С. 29–42.

¹⁰ *Чугунов І. Я.* Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово-економічного регулювання / І. Я. Чугунов, А. Б. Ігнатенко // *Фінанси України*. – 2006. – № 4. – С. 3–14.

¹¹ *Захожай В. Б.* Система оподаткування та податкова політика: навч. посіб. / В. Б. Захожай, Я. В. Литвиненко, К. В. Захожай, Р. Я. Литвиненко / За заг. ред. В. Б. Захожая та Я. В. Литвиненка. – К.: ЦНЛ, 2006. – 468 с.

визначення коефіцієнта ефективності оподаткування, податкомісткості реалізованої продукції та системи приватних індикаторів¹².

Разом з тим питання щодо визначення оптимального рівня оподаткування підприємств, який не справляє руйнівного впливу на діяльність суб'єктів господарювання та водночас забезпечує максимально можливий рівень державних доходів, у науковій літературі висвітлені недостатньо. Практично немає публікацій щодо кількісного оцінювання впливу податкового навантаження на фінансову безпеку підприємств, зокрема їх незалежність від позичкових джерел фінансування, стійкість, платоспроможність і ліквідність, ефективність діяльності тощо.

Таким чином, метою дослідження стало оцінювання впливу податкового навантаження на фінансову безпеку підприємств. Завданнями дослідження є: 1) обґрунтування методичних підходів до оцінювання впливу податкового навантаження на фінансову безпеку підприємств; 2) кількісне вимірювання такого впливу на фінансову стійкість, ефективність діяльності, платоспроможність і ліквідність підприємств та визначення зон фінансової безпеки, її порушень і втрат.

Дослідження виконано на підставі вивчення умов, особливостей фінансово-економічних результатів діяльності відкритих акціонерних товариств, які розташовані та ведуть діяльність переважно на території м. Києва, надають послуги з автотранспортного перевезення, технічного обслуговування, архітектури і будівництва, оренди нерухомого майна, а також займаються дослідницькою і консультативною діяльністю та торгівлею. Вибіркова сукупність формувалася методом випадкового відбору, коли всі підприємства мали рівну можливість потрапити до вибірки. Дослідження охоплює період три роки за принципом “підприємство—рік—випадок”, сукупна кількість випадків – 63.

Внаслідок проведених досліджень з'ясовано, що відмінності податкового й фінансового обліку, а також низка інших чинників унеможливили виявлення та кількісне вимірювання щільності взаємозв'язків між оподаткуванням і фінансовим станом підприємств, результатами його підприємницької та інвестиційної діяльності на підставі таких оціночних критеріїв, як частка податків у прибутку, виручці, витратах, співвідношення податку на прибуток та сукупної вартості майна і власного капіталу тощо. Тому поряд з оцінюванням вказаних критеріїв було запропоновано використання показника “рівень податкового навантаження на активи”, який відбиває відносну величину податків, що сплачуються підприємством у період здійснення господарської діяльності та використання майна і обчислюється формулою:

$$P_{\text{п.н.а.}} = \frac{\sum P_{\text{п.}}}{A_{\text{сеп.}}} \cdot 100, \quad (1)$$

де $\sum P_{\text{п.}}$ – сума всіх податкових платежів підприємства; $A_{\text{сеп.}}$ – середня за період вартість активів.

¹² *Бланк И. А.* Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк. – К.: МП “ИТЕМ ЛТД”, СП “АДЕФ-Украина”, 1996. – С. 246–247.

З'ясовано, що податкове навантаження на активи у досліджуваній сукупності підприємств коливалося від 0,01 до 65,16 %. За допомогою показників парної кореляції виявлено достатньо високий рівень лінійного зв'язку між податковим навантаженням та оборотністю активів (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,8757). Це пояснюється тим, що прискорення оборотності спричиняє отримання більших обсягів виручки і доданої вартості та як наслідок – зростання ПДВ й інших платежів.

Коефіцієнт кореляції 0,7869 показує тісний зв'язок між співвідношенням сплаченого податку на прибуток та сукупною вартістю майна й дохідністю активів, що зумовлено використанням при обчисленні цих показників окремих однотипних та взаємопов'язаних даних.

Відносно тісний зв'язок виявлено між податковим навантаженням на активи та показниками автономії й фінансової стійкості підприємств, що підтверджується даними наведеної таблиці. Для проведення аналізу групування підприємств здійснювалося за критерієм податкового навантаження на активи. Визначено, що оптимальна кількість груп сягає семи, довжина інтервалу коливання ключової ознаки становить 9,31 %. Обчислення здійснювалося за формулою Стерджера¹³.

Виявлений зв'язок між податковим навантаженням на активи і показниками фінансової стійкості пояснюється тим, що зростання розміру сплачуваних податкових платежів призводить до вилучення частини обігових коштів і як наслідок – до їх нестачі. Для поповнення такої нестачі підприємства змушені залучати кошти на короткострокових позикових засадах, що знижує їхню фінансову стійкість, обумовлює залежність від позичкового капіталу, погіршує структуру джерел фінансування.

У випадках, коли рівень податкового навантаження на активи в середньому не перевищує 37 %, підприємства залишаються фінансово стійкими. При його збільшенні виникає загроза втрати фінансової незалежності. Так, за умови зростання податкового навантаження на активи до 46 % коефіцієнт автономії стає нижчим від оптимального нормативного значення (0,4 фактично порівняно з 0,5 у відповідності з нормативом). Хоча коефіцієнт фінансової стійкості у цьому випадку ще відповідає нормативу, оскільки дорівнює 0,55, структуру джерел фінансування уже не можна розцінювати як цілком задовільну. У разі, якщо податкове навантаження на активи перевищує 46 %, підприємства здебільшого втрачають фінансову стійкість.

Інших лінійних зв'язків між рівнем податкового навантаження на активи та показниками оподаткування з критеріями оцінювання фінансового стану і результатів діяльності підприємств не виявлено. На підставі цього зроблено висновок, що підвищення рівня оподаткування не завжди негативно позначається на роботі підприємства, натомість зниження податкового навантаження не обов'язково супроводжується поліпшенням інтенсивності та результативності господарської та інвестиційної діяльності. Водночас слід враховувати, що надмірне зростання обсягу податкових платежів і податко-

¹³ Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 109.

Таблиця

Показники фінансового стану та ефективності діяльності підприємств, згрупованих за рівнем податкового навантаження на активи

Показник	Групи підприємств						
	1	2	3	4	5	6	7
Інтервал коливання рівня податкового навантаження на активи, %	0,00–9,31	9,32–18,62	18,63–27,93	27,94–37,23	37,24–46,54	46,55–55,85	55,86–65,16
Середній рівень податкового навантаження на активи, %	2,67	15,14	21,85	32,39	41,14	48,70	62,35
<i>Показники, які мають пряму лінійний зв'язок з рівнем генерування податкових платежів</i>							
Коефіцієнт автономії	0,63	0,71	0,63	0,62	0,40	0,43	0,44
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,82	0,73	0,65	0,67	0,55	0,44	0,44
<i>Показники, які мають криволінійний зв'язок з рівнем генерування податкових платежів</i>							
Рентабельність активів, %	-0,06	4,90	2,08	10,28	8,49	2,15	1,27
Рентабельність активів з урахуванням фінансових витрат, %	0,14	5,02	2,08	10,37	8,61	2,67	1,89
Рівень генерування доходів, %	0,59	7,86	3,49	15,98	13,01	4,39	4,81
Коефіцієнт покриття	5,21	6,76	7,69	2,01	1,52	1,41	1,23
Коефіцієнт абсолютної платоспроможності	0,76	3,56	2,79	0,41	0,10	0,36	0,15

Складено автором.

вого навантаження, призводячи спочатку до зростання державних доходів, може негативно позначитися на роботі підприємств і згодом зумовити тінізацію економіки, погіршення фінансового стану й банкрутство багатьох суб'єктів господарювання, а отже й скорочення державних доходів у перспективі. Тому задля обґрунтування напрямів оптимізації податкового регулювання економіки країни необхідно встановити ту межу податкового навантаження, за якої забезпечуватимуться як високий рівень державних доходів, так і стабільна й ефективна діяльність підприємств.

Підтвердження зробленому висновку отримано внаслідок виявлення криволінійних залежностей між рівнем податкового навантаження на активи та показниками рентабельності, платоспроможності й ліквідності (див. таблицю). Як бачимо, зростання податкового навантаження на активи до 37 % не знижує ефективності діяльності підприємства. Проте за подальшого збільшення рівня оподаткування прибутковість і рентабельність істотно зменшуються. Для точнішого вимірювання криволінійного зв'язку між податковим навантаженням на активи підприємств та дохідністю капіталу (показник рівня генерування доходів) було обчислено рівняння регресії, визначено оптимальне і граничне значення факторної ознаки. Рівняння регресії має такий вигляд:

$$\tilde{y}_x = -0,5841 + 0,6435x - 0,0095x^2, \quad (2)$$

де x – рівень податкового навантаження на активи; \tilde{y}_x – рівень генерування доходів.

Визначено, що оптимальний рівень податкового навантаження на активи, за якого не відбувається негативного впливу податків на ефективність роботи підприємств, становить 33,72 %. За такого рівня активи підприємств здатні генерувати доходи в середньому в розмірі 10,26 %. Зростання податкового навантаження призводить до зниження дохідності. Причому критична точка, за якою дохідність капіталу дорівнює нулю, тобто своєрідна “точка беззбитковості” виникає, коли рівень податкового навантаження на активи сягає 66,51 %. При подальшому збільшенні податків діяльність підприємств та використання капіталу стають збитковими.

Як бачимо, залежність між податковим навантаженням на активи та ліквідністю підприємства характеризується параболічним зв'язком. Цей зв'язок оцінювався за коефіцієнтом покриття поточних зобов'язань. Отримано таке рівняння регресії:

$$\tilde{y}_x = 0,1152 + 0,3131x - 0,0053x^2, \quad (3)$$

де x – рівень податкового навантаження на активи; \tilde{y}_x – коефіцієнт покриття поточних зобов'язань.

З'ясовано, що найвище покриття поточних зобов'язань (4,76) забезпечується при податковому навантаженні на активи на рівні 29,65 %. Зважаючи на те, що нормативне значення коефіцієнта покриття поточних зобов'язань дорівнює двом, було обчислено критичне значення податкового навантаження, яке становить 52,5 %.

Фінансова стійкість, ефективна діяльність, достатня ліквідність і платоспроможність підприємства утворюють його фінансову безпеку. Як було доведено, збільшення рівня податкового навантаження на активи понад визначені межі призводить до погіршення структури капіталу та фінансової залежності, зменшує результативність та прибутковість діяльності, ліквідність, дестабілізує фінансовий стан та знижує фінансову безпеку підприємств. Зони фінансової безпеки підприємств, її погіршення і втрати наведено на рисунку.

Отже, при податковому навантаженні на активи до 29–37 % підприємства працюють досить прибутково, є фінансово стійкими, ліквідними і платоспроможними. За умови підвищення оподаткування до 46 % їхня діяльність стає менш ефективною, а фінансовий стан погіршується. Подальше зростання податкового навантаження посилює фінансову небезпеку й може обумовити банкрутство підприємства.

Зазначимо, що здійснене нами кількісне вимірювання впливу податкового навантаження на ефективність діяльності та фінансовий стан підприємств і визначення зон їхньої фінансової безпеки є правомірним здебільшого для відкритих акціонерних товариств, які надають послуги у сфері транспортного перевезення, технічного обслуговування, будівництва споруд тощо. Для інших видів підприємств, які здійснюють діяльність у різних сферах економіки, таке кількісне вимірювання може відрізнятись.

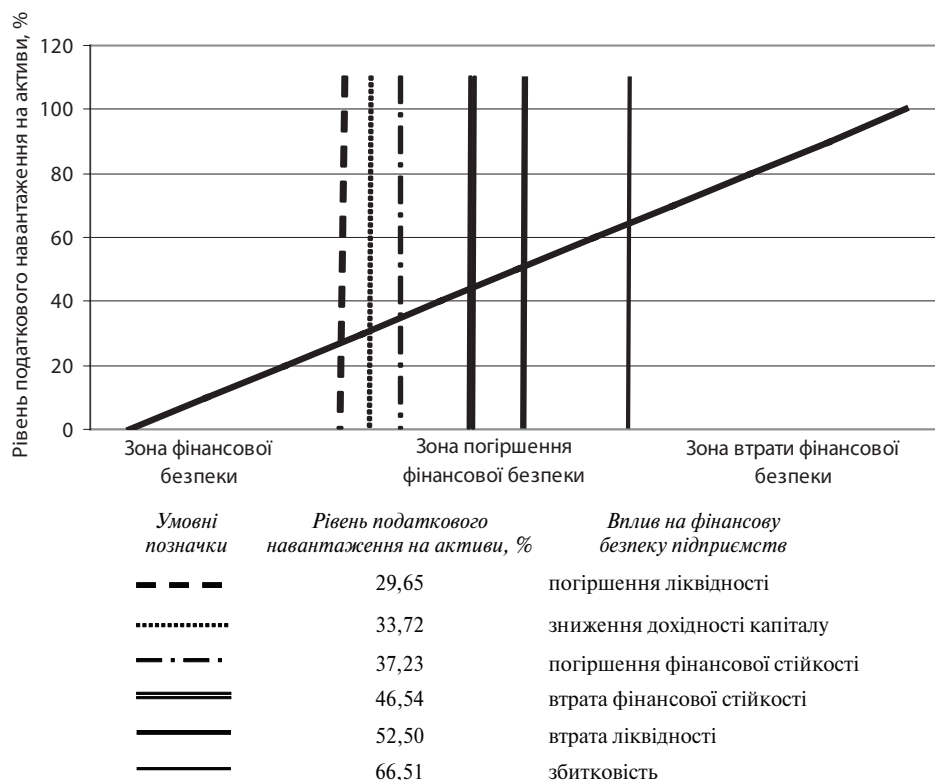

Рисунок. Залежність фінансової безпеки підприємств від рівня податкового навантаження на активи

Проте у процесі оптимізації податкової системи з метою максимізації доходів держави на тлі збереження фінансової безпеки підприємств доцільно здійснювати такі оцінки за запропонованими нами підходами з використанням показників податкового навантаження на активи.

За результатами дослідження зроблено висновки, а саме:

1. Важливим елементом оптимізації податкової системи України, яка буде спроможною не лише максимізувати державні доходи, а й сприяти утворенню таких умов господарювання, які забезпечуватимуть розвиток підприємництва, поживлення інвестиційних процесів, ефективне використання ресурсів, підвищення прибутковості підприємств тощо, є врахування граничної межі податкового навантаження. Така межа має визначатися за результатами аналізу показника податкового навантаження на активи та його взаємозв'язків з критеріями оцінювання фінансового стану й результатів діяльності підприємств.

2. Зона фінансової безпеки формується при податковому навантаженні на активи до 29–37 %, за якого підприємства працюють досить прибутково, є фінансово стійкими, ліквідними і платоспроможними. При підвищенні податкового навантаження до 46 % ефективність діяльності підприємств знижується, фінансовий стан дестабілізується, а фінансова безпека погіршується. Подальше зростання податкового навантаження посилює фінансову небезпеку й може обумовити банкрутство підприємства.

Перспективними напрямками подальших розвідок щодо запобігання негативному впливу податків на стан, результати діяльності та фінансову безпеку підприємств є обґрунтування шляхів оптимізації основних податків і зборів, а також запровадження спеціальних податкових інструментів задля активізації підприємницької та інвестиційної діяльності в економіці країни.